

TOESTAND VAN HET INTERNATIONAAL STRAFRECHT 25 JAAR NA DE PROCESSEN TE NUREMBERG EN TE TOKYO

Christian ELIAERTS

Navorser Centrum Internationaal Strafrecht, V.U.B.

I. DE INTERNATIONALE INBREUK

1. De begripsomschrijving en de afbakening van het domein van het internationaal strafrecht zijn problemen die op het ogenblik in de doctrine nog geen bevredigende oplossing hebben gekregen. De auteurs definiëren deze nog jonge tak van het internationaal publiek recht in functie van hun visie betreffende de onderverdeling en het ontstaan van dat recht¹.

Zodoende treft men in de literatuur een niet eenvormige terminologie aan, waarbij het begrip « internationaal strafrecht » qua inhoud en draagwijdte naargelang de auteur grondig kan verschillen.

Een poging tot verduidelijking werd ondernomen door Dautricourt die drie soorten strafwetten onderscheidt² :

- de interne strafwetten die de interne of nationale publieke orde beschermen;
- de internationale strafwetten die de internationale publieke orde beschermen;
- de universele strafwetten die de universele publieke orde beschermen.

In de eerste categorie treft men juridische regels aan i.v.m. de toepassing van de *nationale* strafwet in de ruimte en de uitgestrektheid van de bevoegdheid van de nationale strafrechter, welke steeds gegroepeerd werden onder de klassieke benaming « internationaal strafrecht »³.

¹ Voor een overzicht van de verschillende benaderingen, zie : TRIFFTERER, O., *Dogmatische Untersuchungen zur Entwicklung des materiellen Völkerstrafrechts seit Nürnberg*, Freiburg I/ Br., 1966, op p. 25 e.v.

² DAUTRICOURT, J.Y., « Nature et fondement du droit pénal universel », *Rev. D. pén. et crim.* (1949-1950), op p. 1028 e.v.

³ DONNEDIEU DE VABRES, H.F.A., *Les principes modernes du droit pénal international*, Paris, 1928; TRAVERS, M., *Le droit pénal international et sa mise en œuvre en temps de paix et en temps de guerre*, Paris, 1920-1922, 5 vol.

De tweede categorie beteugelt inbreuken van *gemeenrechtelijke aard*, die evenwel een gevaar uitmaken voor meerdere Staten, vermits ze voorbereid, uitgevoerd of uitgewerkt zijn in verschillende landen of er hun gevolgen hebben⁴.

Deze misdrijven kunnen terecht worden voor nationale rechtbanken met toepassing van het nationaal strafrecht, alhoewel de repressie meer effectief zou zijn indien ze zou uitgeoefend worden door een internationaal strafhof. Niettemin sluiten de Staten toch overeenkomsten in dit verband af, met het doel de vervolging te vergemakkelijken⁵.

De derde categorie maakt het voorwerp uit van deze studie. Het gaat om misdrijven die *buiten* het kader van het *intern strafrecht* vallen omdat zij een aanslag maken op het rechtsbewustzijn van de mensheid in haar geheel. Met internationaal strafrecht wordt hier dan ook bedoeld het strafrecht dat de staatsgrenzen overschrijdt en dat hoofdzakelijk tot doel heeft de bescherming van de *universele* rechtsorde⁶.

De internationale misdrijven vloeien meestal voort uit de misdadige politiek die door een Staat gevoerd wordt en de daders zijn dikwijls agenten van de Staat die handelen onder de autoriteit van de Staat of de organen die haar wil uitdrukken. Het hoofdkenmerk van dit strafrecht is dat er rechtstreekse internationale verantwoordelijkheid bestaat voor haar normen zonder tussenkomst van het intern strafrecht⁷. De internationale misdrijven hebben dan ook een karakter *sui generis* en moeten in principe door de internationale gemeenschap beoordeeld worden⁸.

De internationale inbreuk is in dit opzicht dus een daad (of onthouding)

⁴ Dikwijls *delicta iuris gentium* genoemd. Bv. : piraterij, handel in verdovende middelen, handel in blanke slavinnen, slavernij.

⁵ Deze Conventies komen thans vaak tot stand in het kader van de U.N.O.; bv. : — Conventie betreffende het bestrijden van de mensenhandel en het uitbuiten van andermans prostitutie (Resolutie 317 (IV) van 2 dec. 1949).

— Enkelvoudig verdrag inzake verdovende middelen (N.Y., 30 maart 1961).

(Goedgekeurd op de Conferentie van de Verenigde Naties voor de aanvaarding van dit verdrag, bijeengeroepen overeenkomstig resolutie 689 J (XXVI) van de ECOSOC van 28 juli 1958.)

⁶ CALEWAERT, W., en VANHOUDT, C.J., *Belgische Strafrecht* (3 vol.), Gent, 1968, vol. I, p. 236. Zij zijn evenwel voorstander van de term *volkenrechtelijk strafrecht*. In de Franse terminologie spreekt men meestal van *droit international pénal*, terwijl men in de Common Law landen de term *international criminal law* gebruikt.

⁷ JESCHECK, H.H., « Verbrechen gegen das Völkerrecht » in *Deutsche Landesberichte zum IV. Internationalen Kongress für Rechtsvergleichung in Paris 1954*, Düsseldorf, 1955, p. 351, op p. 357.

⁸ DAUTRICOURT, J.Y., *supra* root 2 op p. 1049; PELLA, V.V., *Le Code des crimes contre la paix et la sécurité de l'humanité* (extrait de *Rev. dr. int., sc. dipl. et pol.*), Genève, 1957, 184 p., op p. 40.

in strijd met het internationaal strafrecht en gesanctionneerd door een straf die uitgesproken en uitgevoerd wordt in naam van en door de internationale gemeenschap⁹. Tot nu toe kon de repressie evenwel slechts geschieden bij het beëindigen van een oorlog, wanneer door de overwinnende partij een internationaal straffhof *ad hoc* werd opgericht.

Te Nuremberg en te Tokyo, bij het beoordelen van de Duitse en Japanse oorlogsmisdadigers, werd een gedeelte van dit internationaal strafrecht, alhoewel niet helemaal nieuw en reeds vóór en tijdens de oorlog in ontwikkeling¹⁰ voor het eerst in een internationale akte neergeschreven (gecodificeerd) en werden sancties door een Internationaal Hof uitgesproken¹¹.

Door deze gebeurtenissen en door de werkzaamheden in en buiten de U.N.O. die erop volgden, kreeg het internationaal strafrecht als positief geldend recht betekenis en tekenden zich een aantal strafrechtelijke principes en incriminaties duidelijk af. Ook vanwege de doctrine kreeg deze nieuwe tak van het internationaal recht nu heel wat meer aandacht¹².

2. Als gevolg van de kritieken op het Nuremberg Charter, stelde zich eerst en vooral de vraag naar de mogelijke geldige bronnen van het internationaal strafrecht en de methoden om dit recht duidelijk vast te leggen voor de toekomst, zodat ook repressie zonder oorlog mogelijk zou zijn en de vrede en de veiligheid van de mensheid beter zouden gewaarborgd worden. Er ontstond een strekking die, om het principe *nullum crimen, nulla poena* te eerbiedigen, uitgesproken voorstander was van de codificatie van het internationaal strafrecht¹³. Dit gaat evenwel niet zonder moeilijkheden, omdat men wegens

⁹ PELLA, V.V., *La guerre-crime et les criminels de guerre*, Neuchâtel, 1964, op p. 52; GLASER, S., *Infraction internationale. Ses éléments constitutifs et ses aspects juridiques*, Paris, 1957, op p. 41.

¹⁰ Betreffende de ontwikkeling van het internationaal strafrecht vóór Wereldoorlog II, zie: WOETZEL, R.K., *The Nuremberg Trials in International Law*, London, 1960; OPPENHEIM, L., *International Law*, vol. II : *Disputes, War and Neutrality* (ed. by Lauterpacht, 8th ed), London, 1960; SCHWARZENBERGER, G., *International Law*, vol. II : *The Law of Armed Conflict*, London, 1968; GLASER, S., *Droit international pénal conventionnel*, Bruxelles, 1970, 649 p.; Overzicht van de initiatieven genomen tijdens Wereldoorlog II in : *History of the United Nations War Crimes Commission*, London, 1948.

¹¹ Documenten : *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14th November 1945 - 1st October 1946*, Nuremberg, 1947-1949, 42 vol.; *International Military Tribunal for the Far East. Record of the Proceedings*, Tokyo, 1946-1948, 148 vol.

¹² Overzicht van doctrine in : DAUTRICOURT, J.Y., *Le droit international pénal*, in : « 50 ans de droit pénal et de criminologie, *Rev. dr. pén. et crim.* (1956-1957), pp. 243-304; GLASER, S., *Introduction à l'étude du droit international pénal*, Bruxelles, Paris, 1954, Supplément 1959; MUELLER, G.O.W. & WISE, E.M., *International Criminal Law*, London, New York, 1965; TRIFFTERER, O., *supra* noot 1.

¹³ PELLA, V.V., *supra* noot 8, op p. 78 : « (...) nous croyons qu'il est absolument nécessaire d'incriminer à l'avance les actes dirigés contre la paix et la sécurité de l'humanité, si l'on veut assurer leur répression dans des conditions qui ne puissent donner lieu à aucune critique. »

het karakter van het internationaal strafrecht niet tot een codificatie kan overgaan zoals dat gebeurt in het intern strafrecht :

« ... la méthode dont se sert le droit international pénal en cette matière est plutôt, pourrait-on dire, inductive : il déduit le caractère délictueux des faits particuliers de leur nocivité, et du degré de celle-ci, pour les intérêts protégés par le droit international. Comme en droit international en général, ce qui importe en droit international pénal à cet égard, ce sont les jugements moraux du monde civilisé, c'est-à-dire l'appréciation des événements faite par la conscience universelle de la communauté internationale¹⁴. »

De inbreuken tegen de universele publieke orde zijn minder nauwkeurig te omschrijven dan deze tegen de interne publieke orde. De mogelijkheden en middelen tot schending van het internationaal strafrecht zijn daarentegen veel groter en gevarieerder dan in het intern strafrecht en bijgevolg veel moeilijker te definiëren.

Een codificatie kan een stagnatie teweegbrengen in de noodzakelijke evolutie van het internationaal strafrecht¹⁵. Bovendien is het op het ogenblik nog niet mogelijk universeel geldige strafwetten uit te vaardigen : er bestaat nog geen internationaal wetgever.

Nochtans moet iedere repressie gefundeerd zijn op een zo stabiel mogelijke basis, om iedere arbitraire vervolging uit te sluiten. De opvatting, die aan de basis ligt van het beginsel *nullum crimen*, namelijk de niet-retroactiviteit, heeft ook zijn toepassing op het internationaal strafrecht. Hier heeft dit principe de betekenis *nullum crimen sine iure*¹⁶.

3. Dit wijst meteen op het belang van de andere mogelijke bronnen van het internationaal strafrecht, dat gefundeerd is op het universeel rechtsbewustzijn¹⁷. In tegenstelling met het rechtsbewustzijn van één enkele natie, dat zich ontwikkelt in hetzelfde sociale en institutionele kader en waarop het intern strafrecht gefundeerd is, ontwikkelt het universeel rechtsbewustzijn zich gradueel, met schokken en breuken in een zich snel wijzigend internationaal kader. Daardoor heeft het internationaal strafrecht buiten de conventies ook nog de gewoonte, de rechtspraak, de doctrine en algemene rechtsprincipes tot bron¹⁸. In verband met de gewoonte als bron van het internationaal strafrecht,

¹⁴ GLASER, S., « Remarques sur les projets élaborés au sein des Nations Unies en matière de droit international pénal », *Rev. int. dr. pén.* (1964), I, p. 299, op p. 300.

¹⁵ LEGROS, R., « L'avenir du droit pénal international », in *Mélanges H. Rolin*, Paris, 1964, 536 p., p. 171, op p. 182.

¹⁶ GLASER, S., *supra* noot 10 op p. 25.

¹⁷ DAUTRICOURT, J.Y., *supra* noot 2 op p. 1049 : « La loi pénale universelle sera directement fondée sur la conscience morale collective de l'humanité; elle aura pour objet de garantir à chaque personne et à chaque collectivité humaine, l'exercice des droits fondamentaux nécessaires à l'accomplissement de leur fin et compatibles avec l'ordre social. »

¹⁸ WRIGHT, Q., « The Law of the Nuremberg Trial », *A.J.I.L.*, 1947, p. 38, op p. 58; TRIFFTERER, O., *supra* noot 1, op p. 35 e.v. Zie ook art. 38 van het Statuut van het Internationaal Gerechtshof.

moet nog aangestipt worden, wat haar juridische gelding betreft, dat deze niet onderworpen is aan de praktijk en de goedkeuring van de Staten, dit in tegenstelling met de volkenrechtelijke gewoonte, vermits het internationaal strafrecht gefundeerd is op het universeel rechtsbewustzijn en niet op de wil en de overeenkomst onder de Staten. Het internationaal strafrecht is op het ogenblik in hoofdzaak een gewoonterecht. De methode van de analogie en de extensieve interpretatie is daarom mogelijk en toegelaten¹⁹.

In dit verband dient aangestipt dat de processen te Nuremberg en Tokyo een beslissende invloed hebben gehad op de ontwikkeling van het internationaal strafrecht. Op 11 december 1946 werden de internationale strafrechtelijke principes die voortvloeien uit deze processen, unaniem bevestigd door de Algemene U.N.O.-Vergadering en in 1950 werden zij door de International Law Commission op papier gezet²⁰. Alhoewel deze geformuleerde principes wegens de toen reeds groeiende politieke verdeeldheid niet meer door de Algemene Vergadering werden aanvaard, geven zij toch duidelijk de basisinhoud weer van het nieuw internationaal strafrecht. Bovendien aanvaardden wij met Pompe, mits rekening te houden met de nodige evolutie en aanpassing voortvloeiend uit de hogergenoemde bronnen van het internationaal strafrecht :

« So long as an international criminal code does not exist, or is not ratified by the U.N., the law of Nuremberg remains valid and applicable law in virtue of the judgment of Nuremberg, affirmed by decision of the United Nations²¹. »

II. DE INDIVIDUELE STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID

1. De belangrijkste juridische regel, die Nuremberg en Tokyo naar voor gebracht hebben, betreft het poneren van de rechtstreekse individuele strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor misdrijven gepleegd tegen het internationaal strafrecht. Het Charter van het Nuremberg Tribunaal bevatte in artikel 6 de bepaling dat :

« The Tribunal (...) shall have the power to try and punish persons who, (...), committed any of the following crimes...²². »

In het Arrest van Tribunaal werd de nadruk gelegd op het feit dat :

¹⁹ GLASER, S., « Les infractions internationales et leur sanction », *Rev. dr. pén. et crim.* (1948-1949), p. 811, op p. 830.

²⁰ Resolutie 96 (I) van 11 december 1946. Tekst van de geformuleerde principes in : *Report of the Commission to the General Assembly, Yearbook of the International Law Commission* (1950), vol. II, op p. 374 e.v.

²¹ POMPE, C.A., *Aggressive War, an International Crime*, The Hague, 1953, op. p. 319.

²² Tekst o.m. in WOETZEL, R.K., *supra* noot 10 op p. 245 e.v.

« Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities, and only by punishing individuals who commit such crimes can the provisions of international law be enforced ²³. »

Dit principe werd door de International Law Commission vooraan geplaatst bij haar formulering van de Nuremberg principes :

« Any person who commits an act which constitutes a crime under international law is responsible therefor and liable to punishment ²⁴. »

Deze regel is thans algemeen aanvaard door de doctrine en bevestigd in verscheidene teksten ²⁵.

Artikel 11 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en artikel 15 van de Conventie betreffende de Burgerlijke en Politieke Rechten gaan er van uit dat rechtstreekse strafrechtelijke verantwoordelijkheid van het individu onder het internationaal strafrecht mogelijk is ²⁶.

De Genocide Conventie bepaalt in artikel 4 dat natuurlijke personen, onverschillig hun hoedanigheid, strafrechtelijk verantwoordelijk zijn voor het misdrijf.

Ook de 4 conventies van Genève bevatten maatregelen opdat de bestraffing van individuen zou verzekerd worden ²⁷.

Vermelden we tenslotte nog dat eveneens in art. 1 van de « Draft Code of offences against the peace and security of mankind » de verantwoordelijkheid van individuen voor deze misdrijven vastgelegd wordt ²⁸.

2. Het bestaan van internationaal strafrechtelijke verantwoordelijkheid heeft belangrijke gevolgen. Het betekent dat individuen directe verantwoordelijkheid

²³ *Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of the German Major War Criminals*, London, 1946, 149 p., op p. 13.

²⁴ *Supra* noot 20.

²⁵ TRIFFTERER, O., *supra* noot 1 op p. 158 e.v.; GLASER, S., *supra* noot 12 op p. 56 e.v.

²⁶ In beide gevallen wordt het principe van de niet-retroactiviteit van de strafwet beklemtoond. Art. 15 van het internationaal Pact betreffende de burgerlijke en politieke rechten verwijst zeer duidelijk naar internationaal individueel strafrechtelijke verantwoordelijkheid : « (...) Nothing in this article shall prejudice the trial and punishment of any person for any act or omission which, at the time it was committed, was criminal according to the general principles of law recognized by the community of nations. »

²⁷ In de vier Conventies wordt aan de Staten de verplichting opgelegd de nodige wetgeving uit te vaardigen om sancties te bepalen voor de « ernstige » inbreuken, welke men kan begaan door het plegen van de strafbare daad, door onthouding of door het bevel te geven tot de strafbare daad. Zoals verder wordt uiteengezet geschiedt de bestraffing door de nationale strafrechter.

²⁸ Het laatste ontwerp van de Code dateert van 1954. Tekst in : *Report of the International Law Commission to the General Assembly, Yearbook of the ILC (1954)*, vol. II, 173 p., op p. 149 e.v.

kan opgelegd worden zonder interpositie van het intern strafrecht²⁹. Het betekent vooral dat de dader van een internationaal misdrijf strafrechtelijk verantwoordelijk is en blijft, zelfs wanneer het intern strafrecht dit misdrijf niet voorziet³⁰. Zoals de International Law Commission verklaart in haar commentaar op de geformuleerde principes :

« The principle that a person who has committed an international crime is responsible therefor and liable to punishment under international law, independently of the provisions of internal law implies what is commonly called the "supremacy of international law over national law"³¹. »

De suprematie en de onafhankelijkheid van het internationaal strafrecht t.o.v. het intern strafrecht (en ook zijn autonomie t.o.v. het klassieke volkenrecht), is de noodzakelijke voorwaarde voor het bestaan en de geldigheid van dit recht.

Nochtans zijn deze konsekwenties door de Staten meestal niet aanvaard, deels uit politieke overwegingen, deels ook omdat er juridische bezwaren voor handen zijn. Eerst en vooral omdat sommige grondwetten de suprematie van het internationaal recht niet erkennen³². Anderzijds, zoals hoger gezegd, bestaat er geen internationaal wetgever en, wat een nog grotere leemte is, bestaat er geen internationaal strafhof om die internationaal strafrechtelijke verantwoordelijkheid te beoordelen.

3. Om de internationale misdrijven duidelijker te kunnen definiëren en vooral om toch een methode van bestraffing uit te werken werden conventies afgesloten, zoals de Genocide Conventie en de Conventies van Genève, waarin voor de Staten de verplichting werd opgenomen de nodige wetgeving uit te vaardigen teneinde de bestraffing van internationale misdrijven te verzekeren³³.

²⁹ In haar commentaar op Principe I verklaarde de International Law Commission : « The general rule underlying Principle I is that international law may impose duties on individuals directly without any interposition of internal law », *supra* noot 20.

³⁰ Principe II luidt als volgt : « The fact that internal law does not impose a penalty for an act which constitutes a crime under international law does not relieve the person who committed the act from responsibility under international law. »

³¹ *Supra* noot 20 op p. 375.

³² In België erkent de Grondwet niet de suprematie van het internationaal recht. De verdragen kunnen de Belgen slechts individueel verbinden indien zij overeenkomstig art. 68 van de Grondwet door het Parlement zijn goedgekeurd. Indien er evenwel in dat geval een conflict is tussen een internationale norm en de nationale norm, heeft de rechtsregel die voortvloeit uit het verdrag de bovenhand. Zie Cassatie, 27 mei 1971, *J.T.*, 1971, p. 460; en SALMON, J., « Le conflit entre le traité international et la loi interne en Belgique à la suite de l'arrêt rendu le 27 mai 1971 par la Cour de Cassation », *J.T.*, 1971, p. 509 en p. 529.

³³ Genocide Conventie : art. 5.

Conventies van Genève : Ie Conventie : art. 49-52; IIde Conventie : art. 50-53; IIIde Conventie : art. 129-132; IVde Conventie : art. 146-149.

Zie DAUTRICOURT, J.Y., « La protection pénale des conventions internationales humanitaires. La définition des infractions graves », *Rev. dr. pén. et crim.* (1954-1955), p. 739.

De regels van het internationaal strafrecht kunnen dus rechtstreeks of onrechtstreeks toegepast worden naargelang de gebruikte methode, maar de *strafrechtelijke verantwoordelijkheid* van het individu voor de internationale inbreuk vloeit *rechtstreeks* voort uit en blijft in ieder geval bestaan door het internationaal strafrecht ³⁴.

De juridische fundering is immers de uiting van het universeel rechtsbewustzijn en niet het rechtsbewustzijn van iedere Staat afzonderlijk.

Wegens het ontbreken van een internationaal straffhof dient de vervolging en bestraffing van internationale misdrijven dus nog voorlopig door de Staten afzonderlijk te gebeuren. De rechtbanken van sommige landen kunnen hierbij rechtstreeks het internationaal strafrecht toepassen, d.w.z. zonder dat deze regels hoeven opgenomen te worden in het intern strafrecht ³⁵. Nochtans worden meestal de regels van het internationaal strafrecht geïncorporeerd in het intern strafrecht, omdat zij dikwijls aan precisie ontbreken, ofwel geen nauwkeurig omschreven straffen bevatten. Deze incorporatie kan op verschillende wijzen gebeuren. Zo kan de bestaande wetgeving (het strafwetboek of het militair strafwetboek) aangevuld worden ³⁶. Anderzijds bestaat ook de mogelijkheid aparte hoofdstukken toe te voegen aan de bestaande strafwetgeving ofwel bijzondere wetten uit te vaardigen die de repressie regelen van internationale misdrijven voorzien in conventies. Aan deze laatste methode dient de voorkeur gegeven te worden omdat men dan de nadruk legt op het belang van de repressie van dergelijke inbreuken, maar vooral ook omdat het conventioneel recht evenals de rechtspraak bepaalde regels betreffende de procedure en de repressie van dergelijke inbreuken hebben vastgelegd. Bovendien, uit het oogpunt van de juridische techniek, leent een bijzondere wet zich makkelijker tot amendering, wat noodzakelijk is gezien de snelle evolutie van het internationaal strafrecht ³⁷.

³⁴ TRIFFTERER, O., « Zwar verpflichtet die Konventionen ausdrücklich nur die Staaten. Aber sie enthalten lediglich eine Konkretisierung der bereits nach ungeschriebenen Völkerrecht allgemein als strafbar anerkannten Verbrechen. Mit der Verpflichtung der Staaten sollte auch die bisherige Regelung der unmittelbaren völkerrechtlichen Strafbarkeit der Kriegsverbrechen nicht aufgehoben werden », *supra* noot 1 op p. 165.

³⁵ Dit is het geval in de Angelsaksische landen, waar het internationaal recht deel uitmaakt van het nationaal recht. Zie hierover GLASER, S., *supra* noot 10 op p. 174 e.v. (Zie ook SALMON, J., *supra* noot 33.)

³⁶ *Ibid.*, op p. 184 e.v.

Over de aanpassing van de nationale wetgevingen aan de voorschriften van de Rode Kruis Conventies, zie : *Comité international de la Croix-Rouge (XXIe Conf. int. de la Croix-Rouge - Istanbul 1969), Respect des conventions de Genève - mesures prises pour réprimer les violations, Rapport du C.I.C.R. (Doc. Conf. D.S. 3/3)*; DE SCHUTTER, B., *L'état des législations internes au regard des obligations contenues dans les conventions internationales en la matière*, Bruxelles (Centre dr. int., U.L.B.), 1970, 52 p.

³⁷ Onder de nog weinige landen met een bijzondere wetgeving bevinden zich Nederland (de Wet Oorlogsstrafrecht van 1952) en Engeland (Geneva Conventions Act van 1957). België heeft een ontwerp in die zin opgesteld, zie *infra*, noot 104.

Uit het voorgaande volgt verder dat de suprematie van het internationaal strafrecht de unificatie van de verschillende interne strafwetten bevordert, vermits de conventies wetgevende initiatieven van de Staten vereisen. Nochtans kan men dikwijls vaststellen dat vele Staten van oordeel zijn dat hun wetgeving volstaat om de repressie van internationale inbreuken te verzekeren³⁸.

Men kan evenwel betwijfelen dat het intern strafrecht van de meeste landen voldoende aangepast is aan het speciaal karakter van internationale inbreuken om deze op afdoende wijze te reprimieren³⁹.

III. STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID IN GEVAL VAN MISDRIJVEN DOOR DE STAAT GEPLEEGD

1. De aard van vele internationale inbreuken leidt dikwijls tot de wens ook de Staat strafrechtelijk verantwoordelijk te stellen. Er zijn inderdaad misdrijven, die specifiek door de Staat worden begaan. Het type misdrijf van deze categorie is ongetwijfeld de agressieoorlog.

Ten opzichte van dit probleem is de doctrine verdeeld. Nochtans is een aanzienlijk deel van de auteurs principieel niet gekant tegen de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van niet natuurlijke personen en bijzonder van de Staten⁴⁰.

Pella heeft in verscheidene geschriften deze stelling verdedigd en hij poneerde uitdrukkelijk dat « si le droit pénal est appelé à protéger la paix internationale et la civilisation, on ne peut et on ne doit pas exclure de son domaine le principe de la responsabilité de l'Etat »⁴¹. Dit is volgens hem noodzakelijk opdat de gevolgen, die een overwonnen Staat moet dragen ingevolge de nederlaag, niet zouden voortvloeien uit een krachtsverhouding (dus door middel van geweld) maar uit een rechtsverhouding, d.w.z. door middel van « un acte de justice pénal international déterminé par le crime qu'il a commis contre l'ordre public international et le droit des gens universel »⁴². Pella kan niet aanvaarden dat de moderne Staat, die een belangrijke realiteit uitmaakt en alle activiteiten

³⁸ Hieronder bevinden zich de U.S.A. en Frankrijk.

³⁹ GLASER, S., *supra* noot 10 op p. 192; LEVASSEUR, G. en MERLE, R., *L'état des législations internes au regard des obligations contenues dans les conventions internationales de droit humanitaire*, Bruxelles (Centre dr. int. U.L.B.), 1970, op p. 17.

⁴⁰ DONNEDIEU DE VABRES, H.F.A., « Le procès de Nuremberg et le principe de la légalité des délits et des peines », *Rev. dr. pén. et crim.* (1946-1947), p. 821; TRIFFTERER, O., *supra* noot 1 op p. 154; zie ook QUINTANO RIPOLLES, A., *Tratado de Derecho Penal Internacional e Internacional Penal*, Madrid, 1955-1957, 2 vol., op p. 216 e.v.

⁴¹ PELLA, V.V., *supra* noot 9 op p. 58.

⁴² *Ibid.*, op p. 59.

van de individuen controleert, plots een eenvoudige fictie zou worden, wanneer hij zich schuldig maakt aan een internationaal misdrijf zoals de agressieoorlog⁴³. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de Staat is volgens hem belangrijk uit het gezichtspunt van een goede criminele politiek inzake internationale misdrijven, omdat er buiten een actief element, namelijk de fysische personen die de misdrijven plannen en bevelen, er tevens een belangrijk passief element is, namelijk de bevolking, die materieel en min of meer bewust de misdrijven uitvoert, « avec d'autant plus d'ardeur que chaque individu, compris dans cette dernière catégorie, sait bien qu'il n'encourra personnellement aucune responsabilité »⁴⁴.

2. De strekking die hier tegen ingaat, en die wij volledig onderschrijven, wordt o.m. overtuigend verdedigd door Glaser. Deze laatste wijst op de evolutie van het strafrecht, waarbij de objectieve verantwoordelijkheid, d.w.z. gezien naar de *gevolgen*, plaats maakt voor de subjectieve verantwoordelijkheid, d.w.z. de verantwoordelijkheid voor een *fout*. Belangrijk bij de repressie is het vaststellen van de intentie van de dader. Daaruit volgt de stelling :

« pas de pénalité sans culpabilité »

en

« pas de culpabilité sans responsabilité »⁴⁵.

Deze principes zijn in strijd met de opvattingen betreffende de verantwoordelijkheid van juridische of morele personen, die kunstmatige juridische schepingen zijn met objectieve verantwoordelijkheid in functie van het resultaat en die niet, zoals de fysische personen, beschikken over een wil.

Buiten de *subjectivering* van de verantwoordelijkheid is ook de *individualisering* een kenmerk van het modern strafrecht : iedereen staat in voor zijn fout en in verhouding tot de zwaarte ervan. Ook dit is in strijd met de collectieve verantwoordelijkheid waar men instaat voor de fout van een ander. Het volk medeverantwoordelijk stellen voor de daden van de regeerders, is bovendien dikwijls onrechtvaardig, vooral wanneer men de middelen in ogen-schouw neemt waarmee deze de macht naar zich trekken, zoals dit bijvoorbeeld het geval was met de Nazis.

Natuurlijk zijn er tegen de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de Staat nog andere bezwaren van juridische of politieke aard, waarop wij hier niet verder kunnen ingaan. Vermelden we slechts dat het ontbreken van een internationaal strafhof en van een « internationale politie » die de straf moet uitvoeren, de repressie ten overstaan van Staten onmogelijk maakt. Zelfs indien

⁴³ *Supra* noot 8 op p. 87.

⁴⁴ *Supra* noot 9 op p. 62.

⁴⁵ GLASER, S., *supra* noot 12 op p. 63 e.v.

dit mogelijk zou zijn, zou dit op wereldvlak aanleiding kunnen geven tot ernstige conflicten, aangezien de Staten, wegens het vastklampen aan het principe van de soevereiniteit, geen inmenging van andere Staten dulden. Eerlijkheidshalve moet hieraan wel toegevoegd worden, dat de Staten wegens dezelfde politieke redenen ook dikwijls gekant zijn tegen de directe individuele strafrechtelijke verantwoordelijkheid, wanneer hierdoor onderdanen door een internationaal rechter zouden kunnen beoordeeld worden.

Hoe dan ook, te Nuremberg en te Tokyo werd slechts de individuele strafrechtelijke verantwoordelijkheid aanvaard en dit werd bevestigd in alle latere conventies en ontwerpteksten die werden opgesteld⁴⁶.

3. De bepaling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid ingeval van internationale misdrijven gepleegd onder de autoriteit van de Staat, werd definitief opgelost door artikel 7 van het Nuremberg Charter dat luidde :

« The official position of defendants, whether as heads of State or responsible officials in Government Departments, shall not be considered as freeing them from responsibility or mitigating punishment. »

Zij die handelen in naam van en voor rekening van de Staat zullen ter verantwoording geroepen worden. Daarmee werd afgerekend met « de Act of State » doctrine, die inhield dat een daad, uitgevoerd onder de autoriteit van een Staat, geen internationaal strafrechtelijke verantwoordelijkheid met zich kon brengen⁴⁷.

Iedere Staat is thans onderworpen aan de *soevereiniteit van het internationaal recht*, zoals de individuen :

« Dans la collectivité étatique de nos jours, l'idée de l'indépendance des Etats s'est transformée en effet dans une autre, celle de l'interdépendance⁴⁸. »

De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van regeringsleiders werd bevestigd in alle teksten sinds Nuremberg. Bij het formuleren van de Nuremberg principes werd de tekst van het Charter overgenomen, evenals in de Genocide Conventie,

⁴⁶ Alhoewel het Nuremberg Charter bepaalde dat het Tribunaal een organisatie « misdadig » kon verklaren, waardoor individuen later konden vervolgd worden wegens lidmaatschap in zulk organisatie, heeft het Tribunaal zelf de elementen van deze incriminatie bepaald, om de gevaarlijke gevolgen ervan in te dijken. Daaruit volgde dat iedere rechtbank de *individuele* schuld van de verdachten moest beoordelen.

⁴⁷ GLASER, S., « L'acte d'Etat et le problème de la responsabilité individuelle », *Rev. dr. pén. et crim.* (1950-1951), p. 1; SACK, A.N., « War Criminals and the Defence "Act of State" in International Law », *Lyers Guild Rev.* (1941), p. 288. Reeds in het Vredesverdrag van Versailles (28 juni 1919) werd individuele strafrechtelijke verantwoordelijkheid opgelegd voor schending van de wetten en gewoonten van de oorlog (art. 228-229).

⁴⁸ GLASER, S., *supra* noot 47.

terwijl wij het principe ook terugvinden in de Rode Kruis Conventies en de Draft Code⁴⁹.

Tenslotte vermelden we nog een andere rechtvaardiging die door de daders van internationale misdrijven gepleegd onder de autoriteit van de Staat, kon ingeroepen worden om zich te onttrekken aan de vervolging : het hoger bevel (superior orders). Dit betekent dat men geen verantwoordelijkheid zou dragen omdat men slechts uitgevoerd heeft wat de hiërarchische meerderen hebben opgedragen. Deze theorie is afkomstig uit het intern strafrecht, maar in het internationaal recht reeds lang ontkend⁵⁰. Op grond van de hogergeschetste evolutie van het modern strafrecht kan ook deze theorie niet geldig zijn : het subjectivisme van het strafrecht brengt met zich dat het hoger bevel de dader niet altijd verhindert zich rekenschap te geven van de onwettelijkheid van zijn daad, terwijl de individualisering met zich brengt dat ieder die aan een misdrijf deelneemt er moet voor instaan in verhouding tot zijn eigen inzicht en bijdrage. Daaruit volgt evenwel ook dat volgens de theorie van de schuld iemand slechts verantwoordelijk is indien hij inzicht had in de constitutieve elementen en de onwettelijkheid van de daad.

In artikel 8 van het Nuremberg Charter werd bepaald dat :

« The fact that the defendant acted pursuant to order of his Government or of a superior shall not free him from responsibility, but may be considered in mitigation of punishment if the Tribunal determines that justice so requires. »

Later, bij de formulering van de Nuremberg principes door de International Law Commission, werd deze regel overgenomen, zij het dan lichtjes gewijzigd. De nadruk werd gelegd op het noodzakelijk bestaan van een « morele keuze » terwijl deze formulering ook het ontstaan van iedere verantwoordelijkheid (en dus de vrijspraak) mogelijk maakte. De strenge formulering van het Nuremberg Charter werd dus verzacht, juist in functie van de schuldtheorie. Zij werd ook overgenomen in de Draft Code⁵¹.

In het huidig internationaal strafrecht is het principe dus duidelijk erkend dat het hoger bevel op zichzelf geen grond tot rechtvaardiging uitmaakt, maar dat de dader vrijgesteld kan worden van strafbaarheid en zelfs van verantwoordelijkheid naargelang de concrete omstandigheden⁵².

⁴⁹ Principe 3 van de Nuremberg Principles.

In de Rode Kruis Conventies pleegt men ook een ernstige inbreuk door het geven van het bevel tot de strafbare daad : DAUTRICOURT, J.Y., *supra* noot 33.

Art. 3 van de Draft Code.

⁵⁰ GLASER, S., « L'ordre hiérarchique en droit pénal international », *Rev. dr. pén. et crim.* (1952-1953), p. 283; DINSTEIN, Y., *The Defence of Obedience to Superior Orders in International Law*, Leyden, 1965, 278 p.

⁵¹ Art. 4 van de Draft Code.

⁵² In het « My Lai » proces in de U.S.A. voerde de verdediging van Luitenant Calley aan dat deze gehandeld had op bevel van zijn overste. Alhoewel dit inderdaad het geval was, oordeelde de jury Calley toch schuldig aan moord op een aantal Vietnamese burgers.

IV. ANDERE ALGEMENE PRINCIPES BIJ DE UITOEFENING VAN DE REPRESSIE VAN INTERNATIONALE INBREUKEN

A. IN VERBAND MET DE STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID VAN HET INDIVIDU

Het Nuremberg Charter, het Arrest van het Nuremberg Tribunaal en later ontworpen teksten hebben nog enkele andere principes betreffende de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van het individu in het internationaal strafrecht ingelast. We zullen ze hier slechts vluchtig vermelden.

1. *De samenswering* (conspiracy).

Dit begrip uit het Angelsaksisch recht, hetwelk de overeenkomst tussen individuen met het oog op het plegen van een misdrijf strafbaar stelt, is erkend geworden in het internationaal strafrecht wegens de belangrijke rol die het gespeeld heeft te Nuremberg. Het werd in het Charter opgenomen i.v.m. het misdrijf tegen de vrede⁵³.

Het werd ook overgenomen in de Genocide Conventie en de Draft Code⁵⁴. In dit laatste ontwerp is het concept van toepassing op alle misdrijven, vermeld in het ontwerp, en niet alleen meer op de misdrijven tegen de vrede.

2. *De deelneming* (complicity).

Ook dit begrip is afkomstig uit het Nuremberg Charter⁵⁵. Alhoewel het niet duidelijk uit die tekst af te leiden was, oordeelde het Tribunaal dat het alleen van toepassing was op de misdrijven tegen de vrede. Het werd nochtans door de International Law Commission overgenomen t.o.v. alle misdrijven van het Charter, omdat de Commissie van oordeel was dat het Tribunaal de algemene principes van deelneming ook bij de andere misdrijven had toegepast⁵⁶.

Het begrip werd later toegepast in de Genocide Conventie en in de Draft

⁵³ « Planning, preparation, initiation or waging of a war of aggression, or a war in violation of international treaties, agreements or assurances, or participation in a common plan or conspiracy for the accomplishment of any of the foregoing ». (Art. 6 (a)).

Ook dit begrip werd door het Tribunaal beperkt en slechts toegepast op de kleine kring rond Hitler, die concreet de agressieoorlog voorbereid had.

⁵⁴ Art. 3 van de Genocide Conventie.

Art. 2, par. 12 van de Draft Code.

⁵⁵ « Leaders, organizers, instigators and accomplices participating in the formulation or execution of a common plan or conspiracy to commit any of the foregoing crimes are responsible for all acts performed by any persons in execution of such plan. »

⁵⁶ Principe 7 van de Nuremberg Principes : « Complicity in the commission of a crime against peace, a war crime, or a crime against humanity (...) is a crime under international law. »

Code ⁵⁷. De opname ervan stuitte hier wel op verzet, omdat aldus de gewone werkmans (in de oorlogsindustrie) of soldaat strafbaar zouden kunnen gesteld worden. Daarom werd in de commentaar bij dit artikel bepaald dat deze bepaling niet diegene treft die op normale wijze zijn plicht doet ⁵⁸.

3. *Poging en aanzetting.*

Deze twee begrippen vinden wij voor het eerst in de Genocide Conventie en zijn ook overgenomen in de Draft Code ⁵⁹. Het strafbaar stellen van de poging werd zonder moeilijkheden aanvaard, omdat dit gekend is in praktisch alle ontwikkelde rechtssystemen.

De opname van de aanzetting stuitte zowel bij de bespreking van de Genocide Conventie als van de Draft Code op verzet ⁶⁰. De wens, aanzetting te kunnen vervolgen, kwam vooral naar voor als gevolg van de Nazi praktijken in Duitsland t.o.v. de Joden en de vrees dat in andere totalitaire regimes de overheid gebruik kan maken van haar positie om de bevolking op te zwepen tot het plegen van bepaalde misdrijven. Het weerhouden van dit begrip lijkt ons dan ook verantwoord, zij het dan ook dat het met de nodige omzichtigheid door de strafrechter moet toegepast worden. In verband met de Genocide Conventie werd trouwens bepaald dat het om *directe publieke* aanzetting moet gaan, hetgeen betekent dat men met daden moet te doen hebben die rechtstreeks Genocide uitlokken.

Alhoewel hogervermelde begrippen nodig zijn om internationale inbreuken doelmatig te kunnen vervolgen en, vooral, om ze tijdig te kunnen voorkomen, schept hun toepassing wel problemen omdat zij uit verschillende rechtssystemen afkomstig zijn maar nochtans in de verschillende nationale wetgevingen zouden moeten opgenomen worden ⁶¹.

B. IN VERBAND MET HET KARAKTER VAN DE INTERNATIONALE INBREUK

De noodzaak om internationale misdrijven, gezien in graad van de gevaarlijkheid voor de vrede en veiligheid van de mensheid, zo effectief mogelijk te kunnen vervolgen, heeft ertoe geleid nog een aantal principes uit te werken die enkele traditionele bestaande juridische obstakels uit de weg moeten ruimen welke deze vervolging in de weg staan.

⁵⁷ *Supra* noot 54.

⁵⁸ *Supra* noot 28.

⁵⁹ *Supra* noot 54.

⁶⁰ Tegenstanders van dit begrip, waaronder vooral de Amerikanen, voerden aan dat het van vrijheid van uitdrukking en informatie in gevaar bracht.

⁶¹ De vervolging en bestraffing geschiedt immers nog langs nationale weg.

1. *De verjaring.*

Als gevolg van de schok die zich heeft voorgedaan bij de publieke opinie ten gevolge van de wreedheid der Nazi misdrijven is een tendens ontstaan de verjaring van deze misdrijven te verlengen of zelfs af te schaffen. Meerdere landen hebben sinds de tweede wereldoorlog in hun interne wetgeving wijzigingen aangebracht om het probleem van de verjaring van oorlogsmisdrijven op te lossen. Sommige landen besloten zelfs tot onverjaarbaarheid van zulke misdrijven, terwijl anderen de termijn van verjaring verlengd hebben ⁶².

In 1965 heeft de Raad van Europa aan de Ministerraad de aanbeveling gedaan de regeringen uit te nodigen maatregelen uit te werken om te vermijden dat misdrijven gepleegd vóór en tijdens de oorlog, wegens politieke, raciale of religieuze redenen, en meer algemeen misdrijven tegen de mensheid, ongestraft zouden blijven ⁶³.

Tenslotte dient ook vermeld dat in 1968 in de U.N.O. een Conventie werd goedgekeurd betreffende de onverjaarbaarheid van oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de mensheid ⁶⁴. Onder oorlogsmisdrijven dient men volgens de Conventie te verstaan deze opgesomd in het Nuremberg Charter, in latere U.N.O.-resoluties en de ernstige misdrijven van de Rode Kruis Conventies, terwijl voor de misdrijven tegen de mensheid eveneens het Nuremberg Charter geldt en de Genocide Conventie.

Ook hier verbinden de Staten zich ertoe de nodige wetgeving dienaangaande uit te vaardigen.

2. *Politiek karakter van de internationale misdrijven en de uitlevering.*

In de doctrine is algemeen aanvaard en door verscheidene teksten wordt ook bevestigd dat uitlevering wordt toegestaan voor oorlogsmisdrijven en mis-

⁶² Zie hierover : MERTENS, P., « L'imprescriptibilité des crimes de guerre et des crimes contre l'humanité », *Rev. dr. pén. et crim.* (1970-1971), p. 204; RÜTER, C.F., « Oorlogsmisdrijven, misdrijven tegen de menselijkheid en hun verjaring », *Tijdschr. Strafr.* (1970), p. 109.

Zo bepaalt art. 109 van het nieuwe Poolse strafwetboek dat er geen verjaring mogelijk is voor oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de mensheid. In West-Duitsland werd in 1965 het vertrekpunt van de verjaringstermijn verschoven en in 1969 de verjaring verlengd voor iedere vorm van moord en afgeschafte voor genocide.

In België werd door de wet van 3 december 1964 de duur van de verjaring verlengd voor doodstraffen, uitgesproken voor inbreuken tegen de uitwendige veiligheid van de Staat. (*Belgisch Staatsblad*, 4 december 1964).

⁶³ Conseil de l'Europe, Assemblée consultative, *Doc. 1857*, 5 janvier 1965, en *Doc. 1868*, Rapport du 19 janvier 1965.

⁶⁴ *Resolutie 2391 (XXIII)* van 26 november 1968.

Zie ook : « Le projet de Convention internationale sur l'imprescriptibilité des crimes de guerre et des crimes contre l'humanité. Enquête et avis de l'Association internationale de droit pénal », *Rev. int. dr. pén.* (1966), p. 383 e.v.

drijven tegen de mensheid, die nochtans als relatief politieke misdaden kunnen worden aangezien. Deze misdrijven worden niet als politieke misdrijven beschouwd en vallen dus ook niet onder de beperkingen die algemeen gelden i.v.m. de uitlevering⁶⁵.

De bevestiging van dit principe vinden wij terug in artikel 7 van de Genocide Conventie terwijl ook de Conventies van Genève de oorlogsmisdrijven als gemeenrechtelijke misdrijven beschouwen⁶⁶. De argumentatie is dat deze misdrijven ophouden politieke misdrijven te zijn, zelfs in de relatieve zin van de term, om reden van hun verachtelijk karakter en ingevolge het aanwenden van barbaarse methoden die niet in verhouding staan tot de beoogde politieke doeleinden.

V. DE BESTRAFFING VAN INTERNATIONALE INBREUKEN

Nuremberg en Tokyo toonden de definitieve doorbraak van de idee dat voor internationale misdrijven de repressie niet op politieke, maar op juridische basis moet geschieden. Dit werd bevestigd bij de formulering van de Nuremberg principes :

« Any person charged with a crime under international law has the right to a fair trial on the facts and law⁶⁷. »

Dit principe heeft grote waarde, omdat het ingaat tegen de blinde politieke repressie en de geest van revanche, die zo dikwijls de houding van de overwinnaar jegens de overwonnenen kenmerkt. Het principe heeft des te meer waarde, omdat op het ogenblik de bestrafing nog langs nationale weg geschiedt en men hier in geval van inwendig conflict, bv. ter gelegenheid van een burgeroorlog, zeer dikwijls een onrechtvaardige repressie uitvoert. Hierbij dient onmiddellijk aangestipt dat het systeem van nationale bevoegdheid tot vervolging van internationale inbreuken, op het ogenblik misschien wel het enig mogelijke is, maar juridisch gezien zeker niet de beste waarborgen geeft. Dit vloeit voort uit de aard van de internationale inbreuken, die zoals we hoger hebben geschetst, buiten de sfeer van het intern strafrecht vallen en meestal misdrijven omvatten die gepleegd worden onder de autoriteit van de Staat. Het is evident dat zulke misdrijven, namelijk misdrijven tegen de universele publieke orde,

⁶⁵ GLASER, S., « Les infractions internationales, les délits politiques et l'extradition », *Rev. dr. pén. et crim.* (1947-1948), p. 787. Zie ook : TROUSSE, P.E. en VANHALEWIJN, J., *Uitlevering en internationale rechtshulp in strafzaken*, Brussel (Algemene Rechtsverzameling), 1970, 195 p., op p. 65-66.

⁶⁶ *Supra* noot 33. Het principe van de universele rechtsbevoegdheid van de nationale rechter is in de Conventies van Genève erkend. Een Partij kan ook uitleveren, overeenkomstig haar nationale wetgeving, indien er door een andere geïnteresseerde Partij voldoende bewijs van schuld wordt voorgelegd.

⁶⁷ Principe 5, *supra* noot 20.

een universele repressie vereisen, welke slechts doelmatig kan functioneren door middel van een internationaal strafhof met internationaal strafrechtelijke bevoegdheid⁶⁸. Slechts op die wijze bestaat de waarborg dat alle inbreuken zullen vervolgd worden op basis van de principes die we hoger aangeduid hebben, (bv. onafgezien van de hoedanigheid van de vervolgte persoon) terwijl een internationaal strafhof eveneens het best het principe van een « fair trial » waarborgt.

Het bestaan van een internationaal strafhof en internationale strafrechtelijke bevoegdheid vloeien logisch voort uit de erkenning van de rechtstreekse individuele strafrechtelijke verantwoordelijkheid en de daaruit volgende suprematie van het internationaal strafrecht⁶⁹.

In de praktijk staat men evenwel nog ver af van de verwezenlijking van dit principe, omdat de Staten zeer bevreesd zijn voor deze beperking van hun soevereiniteit, waardoor zij grote internationale verantwoordelijkheid krijgen. Toch is de oprichting van een internationaal strafhof niet uitdrukkelijk verworpen⁷⁰ en hebben speciale Commissies van de U.N.O. zich met de studie van het probleem beziggehouden⁷¹. Hierbij is men evenwel steeds van de gedachte uitgegaan dat de Staten de rechtsmacht van zulk een Hof eerst moeten aanvaarden⁷². Dit brengt de universele repressie van de internationale misdrijven in het gedrang. Hierdoor komt men slechts tot een karikatuur van een internationaal strafhof dat machteloos zal staan t.o.v. de meeste internationale misdrijven.

Alhoewel soms betwisting bestaat over de wenselijkheid om thans reeds

⁶⁸ Buiten de reeds geciteerde literatuur, zie betreffende dit probleem : PELLA, V.V., *Memorandum concerning the establishment of an international criminal court*, Geneva, 1951, U.N. Doc. A/AC 48/3; BRIDGE, J.W., « The case for an international court of criminal justice and the formulation of international criminal law », *I.C.L.Q.* (1964), p. 1255; DONNEDIEU DE VABRES, H.F.A., « Projet d'institution d'une Cour pénale internationale », *A.I.D.I.* (1950), 395-428.

⁶⁹ GLASER, S., *Introduction à l'étude du droit international pénal*, Bruxelles-Paris, 1954, op p. 145 e.v.

⁷⁰ Zo wordt bv. in art. 6 van de Genocide Conventie de mogelijkheid open gelaten het misdrijf te vervolgen voor een internationaal strafhof, indien de ondertekenaars van de Conventie de rechtsmacht van dat hof aanvaarden.

⁷¹ Zie *Report of the 1951 Committee on International Criminal Jurisdiction*, New York, 1952, U.N. Doc. A/2136.

Report of the 1953 Committee on International Criminal Jurisdiction, New York, 1954, U.N. Doc. A/2645.

DAUTRICOURT, J.Y., « Les travaux du Comité de 1953 pour une juridiction criminelle internationale », *Rev. int. dr. pén.* (1954), p. 329 e.v.

⁷² Art. 26, 27 en 28 van het Statuut, ontworpen door het Comité van 1953.

Art. 27 : « No person shall be tried before the Court unless jurisdiction has been conferred upon the Court by the State or States of which he is a national and by the State or States in which the crime is alleged to have been committed. »

een internationaal straffhof op te richten⁷³, toch is in de doctrine vrijwel algemeen aanvaard dat de werkelijke gelding en de materiële ontwikkeling van het internationaal strafrecht afhangt van het bestaan van een internationaal straffhof. De huidige praktijken van de Staten verklaren de tegenkanting tegen de beoordeling van misdrijven door de internationale gemeenschap maar bewijzen meteen de noodzaak ervan.

VI. DE INTERNATIONALE MISDRIJVEN

Wij kunnen hier slechts een schets geven van enkele internationale misdrijven en namelijk deze tegen de universele publieke orde, d.w.z. tegen de fundamentele waarden van de internationale gemeenschap. Het zijn de misdrijven tegen de vrede en de veiligheid van de mensheid, zoals die te Nuremberg en te Tokyo een eerste keer gezamenlijk werden geformuleerd en later verder uitgewerkt werden in enkele andere teksten. Ze hebben het voorwerp uitgemaakt van een poging tot codificatie in de schoot van de U.N.O.⁷⁴

We moeten er toch aan herinneren dat het internationaal strafrecht tot nu toe geen gecodificeerd recht is en dat men zich, om de internationale misdrijven te vinden, niet uitsluitend moet wenden tot de van kracht zijnde conventies, maar ook tot de andere bronnen van het internationaal strafrecht, waaronder vooral de gewoonte een belangrijke rol speelt.

1. *Het misdrijf tegen de vrede.*

a) Dit misdrijf werd in het Nuremberg Charter een eerste keer duidelijk geformuleerd en sancties werden op basis hiervan uitgesproken. Het werd in het Charter ingevoegd onder druk van de Amerikaanse delegatie op de voorbereidende Conferentie te Londen, maar kreeg heel wat tegenstand van andere landen⁷⁵. Deze incriminatie was nochtans uitermate belangrijk, omdat ze de

⁷³ Legros is van oordeel dat de oprichting van een internationaal straffhof thans aanleiding kan geven tot conflicten tussen Staten : « Le tribunal pénal international ne doit être ni permanent, ni préalablement institué (...). En instituant une juridiction internationale permanente, on risque (...) d'aboutir aux résultats qu'on voulait précisément éviter : l'échec de la justice ». LEGROS, R., « L'avenir du droit pénal international », in *Mélanges H. Rolin*, Paris, 1964, op p. 186.

⁷⁴ Draft Code of offences against the peace and security of Mankind, *supra* noot 28.

⁷⁵ Tekst : zie *supra* noot 53.

Nauwkeurig verslag van de Conferentie te Londen in 1945 die leidde tot het opstellen van het « Agreement » en « charter » van het Internationaal militair tribunaal werd gepubliceerd in het boek van R.H. JACKSON : *Report of R.H. Jackson, United States Representative to the International Conference on Military Trials*, Washington D.C., 1949.

Volgens Jackson was de wettelijke basis voor de U.S.A. voor inmenging in W.O. II de stelling dat Duitsland, door het ontketenen van een agressieoorlog een onwettelijke aanslag pleegde op de internationale vrede. Anderen, waaronder vooral de Fransen, waren gekant tegen *ex post facto* wetgeving en tegen het opnemen in het Charter van internationale misdrijven waarover bij de doctrine onenigheid bestond.

gelegenheid bood de regeringsleiders (of militaire leiders) te vervolgen die zich zelden of nooit persoonlijk schuldig hadden gemaakt aan daden die binnen het kader vielen van de oorlogsrecht *stricto sensu*, maar door hun gezamenlijke actie wel de oorlog hadden ontketend en de misdrijven hadden uitgelokt die er het gevolg van waren. Ook het Tribunaal te Nuremberg beschouwde deze incriminatie als de belangrijkste :

« War is essentially an evil thing. Its consequences are not confined to the belligerent alone, but affect the whole world. To initiate a war of aggression, therefore is not only an international crime, it is the supreme international crime differing only from other war crimes in that it contains within itself the accumulated evil of the whole ⁷⁶. »

De noodzaak deze incriminatie uit te werken vloeyde eveneens voort uit de gewijzigde opvatting van de oorlog, welke niet meer gevoerd werd tussen de legers van twee Staten, maar door de aangewende methoden ook een verschrikking werd voor het grootste gedeelte van de burgerbevolking van de wereld. Het kwam er vooral op aan de agressieoorlog, d.w.z. de oorlog gevoerd uit winstebejag en in strijd met het internationaal recht (dus de onwettige oorlog) strafbaar te stellen en degenen die ervoor verantwoordelijk zijn, nl. de burgerlijke en militaire leiders van een land, te vervolgen. Het is duidelijk dat om de vrede te kunnen waarborgen men eerst en vooral de oorlog moet kunnen uitschakelen, vooral dan de agressieoorlog.

b) Reeds vóór Nuremberg had zich een evolutie afgetekend van het *ius ad bellum* (de regels die het recht tot oorlog bepalen) naar het *ius contra bellum* (de regels die de Staten het recht een oorlog te beginnen ontzeggen) ⁷⁷. Reeds na Wereldoorlog I had men getracht dit misdrijf te constitueren ⁷⁸. Het was evenwel slechts te Nuremberg dat het misdrijf tegen de vrede en het concept

⁷⁶ *Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of the German Major War Criminals*, London, 1946, op p. 13.

⁷⁷ Zie hierover : *supra* noot 10.

Belangrijke mijlpalen in deze evolutie waren : het *Ontwerpverdrag voor wederzijdse bijstand* (1923) en het *Protocol van Genève voor de vreedzame regeling van internationale geschillen* (1924), waarin geponereerd werd dat de agressieoorlog een internationaal misdrijf was; het *Kellogg-Briand Pact* (1928) dat ondertekend werd door 63 landen, waarin de verdragsluitende partijen de oorlog veroordeelden als middel om internationale geschillen te regelen en als instrument van nationale politiek.

⁷⁸ De « *Commission on the Responsibility of the Authors of the War and Enforcement of Penalties* (1919), opgericht door de preliminaire Vredesconferentie na W.O. I, deed een onderzoek naar de verantwoordelijkheid van degenen die de oorlog ontketenden, maar kwam tot het besluit dat een agressieoorlog op dat ogenblik nog niet erkend was als « an act directly contrary to positive law, which can be successfully brought before a Tribunal ». Volgens de Commissie was het wel wenselijk dat voor de toekomst strafrechtelijke sancties zouden worden voorzien voor dit misdrijf. Zie hierover « Report presented to the Preliminary Peace Conference », *A.J.I.L.* (1920), p. 95 e.v.

van de agressieoorlog in het positief internationaal strafrecht werden opgenomen ⁷⁹.

Alhoewel in het U.N.O. Handvest nergens over de agressieoorlog wordt gesproken, behoort het tot de doeleinden van de Verenigde Naties « de internationale vrede en veiligheid te handhaven en te dieneinde doeltreffende gemeenschappelijk maatregelen te nemen tot het voorkomen en wegnemen van vredesbedreigingen, *en tot het onderdrukken van aanvalsdaden of andere inbreuken op de vrede* (...) » ⁸⁰. Het Handvest voorziet daartoe in de nodige organen, waaronder vooral de Veiligheidsraad, die de agressor kan aanduiden en maatregelen kan uitwerken.

Pompe besluit :

« It must be concluded that the legal concept of war has no place any more in international society under the rule of the United Nations Charter. The concept became obscured from the moment an international institute was given the competence to discriminate between "lawful" and "unlawful war" (...). The traditional concept of war was bilateral; the same judicial concept cannot be used to indicate simultaneously a lawful and illegal proceeding.

Today, war is either a sanction or a crime and therefore, "war" does no more exist ⁸¹. »

c) Als gevolg van deze opvatting is het misdrijf tegen de vrede t.o.v. zijn omschrijving te Nuremberg thans geëvolueerd. De International Law Commission van de U.N.O. heeft tweemaal een Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind opgesteld.

Het basismisdrijf, namelijk het misdrijf tegen de vrede, wordt nu als volgt geformuleerd :

« Any act of aggression (en verder ook : any threat (...) to an act of aggression), including the employment by the authorities of a State of armed force against another State for any purpose other than national or collective self-defence or in pursuance of a decision or recommendation of a competent organ of the United Nations. »

Verder wordt in verscheidene paragrafen uiteengezet op welke wijze de agressie kan plaatsvinden ⁸².

Men heeft dus het concept « oorlog » niet meer opgenomen, dat volledig

⁷⁹ Het misdrijf werd ook opgenomen als Principe 6 (a) bij de formulering van de Nuremberg Principles door de International Law Commission.

⁸⁰ Art. 1, par. 1 van het Handvest van de U.N.O.

⁸¹ POMPE, C.A., *Aggressive War, an International Crime*, The Hague, 1953, 382 p., op p. 37-38.

⁸² Art. 2 van de Draft Code. Zo wordt ook het oprichten van gewapende bendes, het aansporen tot burgeroorlog, terroristische activiteiten, annexatie en interventie in inwendige of uitwendige aangelegenheden van een Staat door economische of politieke drukkingsmiddelen strafbaar gesteld.

vervangen is door het concept « agressie ». De verwijdering van de klassieke oorlogstoestand vindt men ook terug ten opzichte van de andere incriminatie ⁸³.

De geweldige uitbreiding en het stijgend belang van het concept « agressie », hetwelk natuurlijk op zichzelf gerechtvaardigd is, heeft echter ernstig verzet van de Staten uitgelokt die hierin een aanslag zagen op de rechten, hun traditioneel toegekend op basis van de soevereiniteitsregel.

Het is evident, en de doctrine legt hierop de nadruk ⁸⁴, dat met de huidige incriminering een definitie van het begrip agressie zich opdringt. Dit is zeker geen eenvoudige opgave, vooral wanneer men het karakter van het internationaal strafrecht in ogenschouw neemt (snelle evolutie), maar toch is het duidelijk dat de Staten van dit juridisch probleem een politiek probleem hebben gemaakt, waardoor zij iedere codificatie van het internationaal strafrecht kunnen verhinderen zolang voor deze kwestie een oplossing wordt « vermeden » ⁸⁵.

Nochtans dient nogmaals gezegd dat het misdrijf tegen de vrede in het positief internationaal strafrecht bestaat. Zijn toepassing blijft evenwel utopisch zolang geen internationaal straffhof bestaat dat op de U.N.O. kan rekenen om zijn arresten uit te voeren, vermits het hier gaat om het strafbaar stellen van de misdadige politiek van een Staat.

De impasse die ontstaan is bij de poging tot realisatie van het recht en de rechtsmacht die het uitbreken van een oorlog of gewapend conflict in het algemeen moeten verhinderen heeft geleid tot het zoeken naar nieuwe wetenschappelijke disciplines die ook met nieuwe methoden te werk gaan. Aldus kreeg het vredesonderzoek (peace research) en/of de polemologie steeds meer de aandacht van de juristen ⁸⁶. Door middel van de wetenschappelijke studie van het begrip oorlog (en het begrip conflict) analyseert de polemoloog de elementen die leiden tot het ontstaan ervan en zoekt hij enerzijds de middelen om in de *actuele polemogene structuur* de oorlog tegen te gaan en anderzijds

⁸³ De term « oorlog » wordt verdrongen door het meer algemeen begrip « gewapend conflict ». Zie verder onder « oorlogsmisdrijven » en « misdrijven tegen de mensheid ».

⁸⁴ Zie hierover : ARONEANU, E., *La définition de l'agression*, Paris, 1958; GLASER, S., « Définition de l'agression en droit international », *R.D.I.D.C.* (1958), p. 633; RÖLING, B.V.A., *Strafbaarheid van de agressieve oorlog*, Groningen, 1950, 60 p.

⁸⁵ Vanaf 1954 werd de goedkeuring van de Draft Code gebonden aan een voorafgaandelijke oplossing voor het probleem van de definitie van agressie. (Resolutie 898 (IX) van 14 december 1954 en resolutie 1186 (XII) van 11 december 1957).

Verscheidene comités van de U.N.O. konden hiervoor geen oplossing uitwerken wegens de politieke benadering van het probleem.

Voor een overzicht van de laatste initiatieven : GLASER, S., *Droit international pénal conventionnel*, Bruxelles, 1970, op p. 62 e.v. Zie ook : STONE, J., *Aggression and World Order. A Critique of United Nations Theories of Aggression*, London, 1958.

⁸⁶ Zie BOUTHOUL, G., *Traité de polémologie*. Paris, 1970; RÖLING, B.V.A., *Inleiding tot de wetenschap van oorlog en vrede*, Assen, 1968; *La paix par la recherche scientifique* (Ed. de l'Institut de sociologie de l'U.L.B.), Bruxelles, 1971.

de mogelijkheid om een *andere wereldstructuur* uit te bouwen waardoor het structureel geweld zou kunnen uitgeschakeld worden ⁸⁷.

Deze multidisciplinaire wetenschap wenst dus meer van de actuele reële situatie te vertrekken om het probleem van de oorlog te bestuderen.

2. Oorlogsmisdrijven.

a) De studie van het ontstaan en de evolutie van het *ius in bello*, d.w.z. het recht van kracht tijdens de oorlog, is van groot belang voor de ontwikkeling van het internationaal strafrecht, omdat hiermee de basis werd gelegd voor deze nieuwe discipline. Met het tot stand komen van het oorlogsrecht ontstonden verplichtingen onder het internationaal recht die rechtstreeks betrekking hadden op individuen en die bij overtreding aanleiding konden geven tot strafrechtelijke sancties ⁸⁸.

Inderdaad, de oorlogsmisdrijven waren de eerste internationale misdrijven. Het Oorlogsrecht ontwikkelde zich reeds in de 19e eeuw en is terug te vinden in verscheidene teksten die werkelijke rechtskracht hebben, en op basis waarvan rechtbanken oorlogsmisdadigers hebben veroordeeld ⁸⁹.

De totstandkoming van het oorlogsrecht werd gedetermineerd door twee principes : de noodzaak voor een Staat middelen aan te wenden voor het verwezenlijken van het doel van de oorlog, namelijk het overmeesteren van de vijand, met daarentegen het humanitair principe dat een oorlogvoerende Staat niet alle middelen mocht gebruiken ter verwezenlijking van dit doel ⁹⁰. Het oorlogsrecht bevindt zich tussen twee belangen : de militaire noodzaak en de noodzaak tot menselijkheid. Dit humanitair principe werd definitief vastgelegd in artikel 22 van het Landoorlogsreglement, gevoegd bij de tweede Conventie van Den Haag van 1899 en de vierde Conventie van 1907, welke een der eerste pogingen tot codificatie van het oorlogsrecht uitmaakten :

⁸⁷ Aldus Röling, B.V.A., in zijn rapport betreffende de definitie, toepassingsgebied en werkmethodes van de polemologie, naar voor gebracht op het « Interuniversitair Colloquium Polemologie » te Leuven op 12 en 13 maart 1971.

Een voorbeeld van structureel geweld is de positie van de ontwikkelingslanden, die voortdurend slechter wordt.

⁸⁸ GLASER, S., *supra* noot 85 op p. 79.

⁸⁹ Voor een overzicht zie : MOUTON, M.W., *Oorlogsmisdrijven en het internationaal recht*, 's Gravenhage, 1947.

⁹⁰ OPPENHEIM, L., *International Law*. Vol. II *Disputes, War and Neutrality*, London, 1960 (ed. by Lauterpacht; H., 8th ed.) op p. 226.

Door ROUSSEAU, in zijn boek *Le contrat social* (1762) werd de idee naar voor gebracht dat de oorlog dient beschouwd als een relatie tussen Staten en niet tussen individuen, waardoor de oorlog geen andere rechten geeft dan deze strikt nodig voor de verwezenlijking van zijn doel.

« ... de oorlogvoerenden hebben geen onbegrensd recht ten aanzien van de keuze der middelen om de vijand te schaden⁹¹. »

De start voor de ontwikkeling van de mensenrechten was intussen reeds gegeven met de eerste Conventie van Genève van 1864 betreffende de verbetering van het lot van de gewonde soldaten van het leger te velde. Nog voor 1949 kwamen verscheidene andere teksten tot stand⁹².

Het is wel zo dat geen enkele geratificeerde conventie individuele of collectieve strafrechtelijke verantwoordelijkheid heeft vastgelegd en straffen heeft voorzien voor schendingen van het oorlogsrecht. Alleen in het Verdrag van Versailles werden strafrechtelijke bepalingen opgenomen. Dit betekent evenwel niet dat inbreuken op de wetten en gewoonten van de oorlog niet gestraft werden. Door het internationaal recht werd immers erkend dat een oorlogvoerende partij personen die de wetten en gewoonten van de oorlog geschonden hadden kon bestraffen⁹³. Dit kon gebeuren wanneer die personen tijdens de oorlog in handen vielen van de Staat of wanneer de mogelijkheid zich voordeed de oorlogsmisdadigers te vatten bij bezetting van het grondgebied van de vijand. Ook verbood het internationaal recht de overwinnaar niet in een vredesverdrag de overwonnenen de verplichting op te leggen de personen uit te leveren die beschuldigd werden van oorlogsmisdrijven. Aldus werden in het verleden oorlogsmisdadigers voor nationale militaire rechtbanken veroordeeld⁹⁴. Individueel strafrechtelijke verantwoordelijkheid met de daaruit voortvloeiende vervolging en bestraffing van oorlogsmisdrijven werd dus erkend door het internationaal gewoonterecht.

b) Internationale rechtsbevoegdheid voor de repressie van oorlogsmisdrijven kwam ter gelegenheid van de processen tegen de Asmachten. Het Charter van het Internationaal Militair Tribunaal stelde in artikel 6 (b) de schending van de wetten en gewoonten van de oorlog strafbaar, terwijl daarbij een aantal incriminaties als voorbeeld werden gegeven om enkele specifieke misdrijven

⁹¹ De Conventies werden door België geratificeerd op 25 mei 1910. Tekst in *Belgisch Staatsblad* van 6 november 1910.

⁹² Hieronder waren vooral van belang de Conventie voor de verbetering van het lot der gewonden en zieken en de Conventie met betrekking tot de behandeling van krijgsgevangenen, beide in 1929 te Genève ondertekend.

Zie PICTET, J., « La Croix-Rouge et les conventions de Genève », *Rec. cours acad. dr. int.* (1950), 1, p. 1 e.v.

⁹³ SCHWARZENBERGER, G., *International Law*. Vol. II : *The Law of Armed Conflict*, London, 1968, op. p. 443 e.v.

⁹⁴ WOETZEL, R.K., *The Nuremberg Trials in International Law*, London, 1960, op p. 36 e.v.

Na W.O. I weigerde Duitsland de personen uit te leveren die door de Geallieerden in beschuldiging werden gesteld. Zodoende konden de strafbepalingen van het Verdrag van Versailles niet toegepast worden. Toch hadden in Duitsland zelf enkele processen plaats waarbij individuen op basis van schending van de wetten en gewoonten van de oorlog werden veroordeeld.

Zie MULLINS, Q., *The Leipzig Trials*, London, 1921.

van de Nazis aan te duiden en sommige twijfels weg te werken⁹⁵. In tegenstelling met de andere incriminaties van het Charter kreeg deze bepaling weinig of geen kritiek omdat de wetten en gewoonten van de oorlog terug te vinden waren in het internationaal gewoonterecht en tevens, zoals hoger reeds aangeduid, gecodificeerd waren in internationale conventies. Zij waren, aldus het Tribunaal zelf, erkend door alle beschaafde naties⁹⁶.

De bepaling van het Nuremberg Charter werd ook overgenomen bij de formulering van de Nuremberg principes door de International Law Commission, terwijl in de Draft Code « acts of violation of the laws or customs of war » als misdrijven tegen de vrede en de veiligheid van de mensheid werden aangeduid.

Als gevolg van de sterke drang tot bevestiging van de « mensenrechten »⁹⁷ na Wereldoorlog II waren voordien reeds een groot aantal regels van de wetten en gewoonten van de oorlog neergeschreven in vier conventies, op 12 augustus 1949 te Genève ondertekend⁹⁸. De grootste vooruitgang werd zeker geboekt door het tot stand brengen van de vierde Conventie betreffende de bescherming van de burgerbevolking in oorlogstijd. Bovendien kwamen nieuwe, belangrijke teksten tot stand betreffende het toepassingsveld en de controle van de Conventies. Zo werden een aantal humanitaire principes uitgewerkt die ook van toepassing zijn op een conflict dat geen internationaal karakter draagt⁹⁹. Alle

⁹⁵ « Such violations shall include, but not be limited to, murder, ill-treatment or deportation to slave labour or for any purpose of civilian population of or in occupied territory, murder, or ill-treatment of prisoners of war or persons on the seas, killing of hostages, plunder of public property, wanton destruction of cities, towns or villages, or devastation not justified by military necessity. »

Zo werd bv. het doden van gijzelaars speciaal opgenomen, omdat de erkenning van dat misdrijf in het internationaal strafrecht vóór W.O. II twijfelachtig was.

⁹⁶ *Supra* noot 76, op p. 65.

⁹⁷ Zie verder : misdrijf tegen de mensheid.

⁹⁸ I Conventie voor de verbetering van het lot der gewonden en zieken van de legers te velde.

II Conventie voor de verbetering van het lot der gewonden, zieken en schipbreukelingen van de zee strijdkrachten.

III Conventie met betrekking tot de behandeling van krijgsgevangenen.

IV Conventie betreffende de bescherming van de burgerbevolking in oorlogstijd.

Wet van 3 september 1952, zie *Belgisch Staatsblad*, 26 september 1952.

⁹⁹ Art. 3 van de 4 Conventies, dikwijls de « *miniatuur Conventie* » genoemd. Het is het enig artikel van de Conventies dat op een intern conflict van toepassing is. Het bepaalt een aantal humanitaire principes, die *te allen tijde en overal, onder alle omstandigheden* t.o.v. de niet vechtenden, gekwetsten of gevangenen moeten in acht genomen worden.

Zie hierover : FARER, T., « The Humanitarian Laws of War in Civil Strife : Towards a Definition of International Armed Conflict », *R.B.D.I.* (1971), 20-55; STOTIS, J., *Le droit de la guerre et les conflits armés d'un caractère non international*, Paris, 1958.

Zie ook de rapporten, ingediend op het Congres : « Droit humanitaire et conflits armés », gehouden te Brussel op 27, 28 en 29 januari 1970 (Centre de droit international - U.L.B.).

personen die niet rechtstreeks bij de gevechten betrokken zijn moeten onder alle omstandigheden menslievend behandeld worden. Bij alle gewapende conflicten werd door de Conventies van 1949 de werking van het Rode Kruis wettelijk erkend. Indien bij een internationaal conflict de functie van Beschermende Mogendheid door niemand uitgeoefend wordt moet een Partij een humanitair organisme, zoals het Internationaal Comité van het Rode Kruis, vragen de humanitaire opdrachten, in de Conventies voorzien, uit te oefenen of een aanvraag daartoe toestaan¹⁰⁰.

Bij het opstellen van de Conventies heeft men ook getracht meer adequate methoden te vinden opdat de inbreuken zouden vervolgd en bestraft worden. Daarom werden in de vier Conventies een aantal verplichtingen voor de Staten op dezelfde wijze geregeld :

- het uitvaardigen van de nodige wetgeving om sancties te bepalen voor de ernstige inbreuken door de Conventies aangeduid;
- verplichting de nodige maatregelen te nemen om alle daden te doen ophouden die in strijd zijn met de bepalingen van de Conventies en die geen ernstige inbreuken uitmaken;
- het opzoeken van de personen die ervan verdacht worden deze misdrijven te hebben gepleegd;
- het vervolgen en berechten van deze personen voor de nationale rechter tenzij uitlevering verkozen wordt ;
- de verplichting een onderzoek toe te laten op vraag van een Partij in het conflict en in geval van positief resultaat de aangetoonde schending van de Conventies onmiddellijk ongedaan te maken.

De ernstige inbreuken, die door de Staten in hun wetgeving dienen opgenomen en met sancties voorzien, worden in de vier conventies aangeduid¹⁰¹. Wegens het bestaan van verschillende wettelijke systemen bij de ondertekenaars, zal deze verplichting op verschillende wijze uitgevoerd worden, te meer omdat er geen « type wet » is voorzien¹⁰². We hebben hoger reeds gesteld, dat nationale

¹⁰⁰ Art. 9 (10 in de IVde Conventie) en Art. 10 (11 van de IVde Conventie) van de Conventies.

¹⁰¹ *Supra* noot 33.

¹⁰² Een poging tot het uitwerken van een type-wet werd ondernomen door het Rode Kruis : *Comité international de la Croix-Rouge (XXe Conf. int. de la Croix-Rouge, Vienne 1965). Respect des Conventions de Genève. Mesures prises pour réprimer les violations. Rapport C.I.C.R., Doc. Conf. D4 a/1, p. 2.*

In ons land werkte de Vaste Commissie voor het onderzoek der strafrechtelijke vraagstukken in de internationale betrekkingen een type-wet uit : « Avant-projet de loi organisant la répression des infractions aux conventions de Genève du 12 août 1949 pour la protection des victimes de guerre », *Rev. dr. pén. et crim.* (1955-1956), p. 591 e.v.

Een studie in die zin werd ook ondernomen door DAUTRICOURT, J.Y., « La protection pénale des conventions internationales humanitaires. Une conception de la loi-type », *Rev. dr. pén. et crim.* (1953-1954), p. 191 e.v.

repressie van internationale misdrijven niet de ideale methode is, alhoewel op het ogenblik nog steeds de enig realiseerbare. Nochtans moet gezegd, dat hier in tegenstelling met de Genocide Conventie bijvoorbeeld, het principe van de universele rechtsbevoegdheid van de nationale rechter erkend is. Niettemin blijft bij « territorialisatie » van een internationaal misdrijf een adequate beteugeling dikwijls achterwege. Zo hebben nog vele landen geen initiatieven genomen om hun strafwet te herwerken, of eenvoudigweg verklaard dat de incriminaties bepaald in de vier Conventies onder één of andere vorm reeds bestaan in hun strafwetgeving zodat zich geen wijziging opdringt, hoewel het gemeen recht meestal niet geschikt of onvoldoende aangepast is om de inbreuken op het humanitair recht te beteugelen¹⁰³. In België werd een modern en uitstekend wetsontwerp opgesteld, dat nauwkeurig de opgelegde verplichtingen van de Conventies opvolgt, maar dat ondanks zijn uitzonderlijk belang, nog steeds niet door het Parlement werd bekrachtigd¹⁰⁴.

c) Tijdens de laatste jaren heeft men moeten vaststellen dat de regels van de Conventies meermaals niet geëerbiedigd werden en onvoldoende aangepast zijn aan de nieuwe vormen en methoden van gewapend conflict die overal in de wereld plaatsgrijpen. Het onderscheid tussen een internationaal en een niet internationaal conflict is soms moeilijk te maken en de voorschriften betreffende de niet internationale conflicten blijken absoluut onvoldoende te zijn¹⁰⁵. Een sterke bekommernis kwam naar voor, ook in de U.N.O., de conventies van 1949 aan te passen en verder uit te werken, en tevens maatregelen te bestuderen die een betere toepassing van het humanitair recht zouden verzekeren¹⁰⁶. In 1965, op de 20^e Internationale Conferentie van het Rode Kruis, en in 1969 op de 21^e Conferentie te Istanbul werden hervormingen voorgesteld aan

¹⁰³ *Supra* noot 39.

¹⁰⁴ Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Parlementaire Bescheiden*, Doc. 577 (1962-1963), nr. 1.

¹⁰⁵ FARER, T., « The Laws of war 25 years after Nuremberg », *Int. Conciliation* (1971), n° 583, p. 1-54; PICTET, J., « La restauration nécessaire des lois et coutumes applicables en cas de conflit », *Rev. comm. int. jur.* (1969) p. 25; MEYROWITZ, H., « La guérilla et le droit de la guerre. Problèmes principaux », *R.B.D.I.* (1971), p. 56; MIRIMANOFF-CHILIKINE, J., « Protection de la population et des personnes civiles contre les dangers résultant des opérations militaires », *R.B.D.I.* (1971), p. 619; RÖLING, B.V.A., « Human Rights and the War Problem », *Ned. tijdschr. int. recht* (1968), p. 346.

¹⁰⁶ Resolutie 2444 (XXIII) van 19 december 1968 en resolutie 2597 (XXIV) van 16 december 1969 vragen de Secretaris-Generaal, in samenwerking met het Rode Kruis en andere bevoegde internationale organisaties, de maatregelen na te gaan die een betere toepassing van de Conventies in ieder gewapend conflict moeten mogelijk maken en leggen de nadruk op de noodzaak nieuwe conventies uit te werken voor een betere bescherming van de burgerbevolking, krijgsgevangenen en vechtenden.

Voor de meest recente initiatieven in de U.N.O., zie : *Rev. int. Croix-Rouge* (1971), p. 52 e.v. en p. 115 e.v.

het bestaande humanitair recht¹⁰⁷. Het Internationaal Comité van het Rode Kruis werd gevraagd zijn inspanningen voort te zetten met als gevolg dat in 1971 in Den Haag een Conferentie van experts van het Rode Kruis plaats-greep, gevolgd van een Conferentie van regeringsexperten te Genève¹⁰⁸. De uitgewerkte voorstellen zullen naar de diverse regeringen gezonden worden voor observaties. De algemene thema's van de hervormingen van het bestaande humanitair recht zijn o.m. :

1. betere bescherming van burgerlijke geneesheren, burgerlijk sanitair personeel en van het insigne van het Rode Kruis, ook bij niet internationale conflicten;
2. betere controle op de toepassing van de Conventies, nieuwe maatregelen betreffende de informatie en de repressie;
3. betere bescherming van de burgerbevolking, vooral dan in het licht van het principe dat reeds bij de Conventies van Den Haag naar voor kwam : geen onbeperkte keuze van middelen tot schaden van de vijand; men wil maatregelen uitwerken die de burgerbevolking beschermen tegen de militaire acties en het gebruik van bepaalde wapens;
4. uitbreiding van de humanitaire voorschriften ingeval van een niet inter-nationaal conflict en officialiseren van de interventie van het Rode Kruis in dat geval;
5. uitwerken van nieuwe teksten betreffende nieuwe vormen van gewapend conflict zoals guerilla, vrijheidsoorlog, burgeroorlog;
6. uitwerken van nieuwe regels betreffende de gedragingen tussen de vech-tenden.

Men kan slechts hopen dat al deze hervormingen, zo noodzakelijk voor een betere bescherming van vele onschuldige slachtoffers in de talrijke conflicten die op het ogenblik plaatsgrijpen, met de nodige spoed door de Staten zullen goedgekeurd én toegepast worden.

3. *Misdrijven tegen de mensheid en genocide.*

a) Deze begrippen zijn slechts na Wereldoorlog II tot stand gekomen en in het positief internationaal strafrecht opgenomen. Het misdrijf tegen de mensheid werd een eerste maal gedefinieerd in het Charter van het Nuremberg

¹⁰⁷ Het gaat hier vooral om een betere bescherming van de burgerbevolking in *iedere vorm* van gewapend conflict, (dus ook niet internationale conflicten, zoals de guerilla oorlogen) waarbij de nadruk wordt gelegd op het verbod de burgerbevolking als zodanig aan te vallen, vooral dan met bepaalde wapens (chemische en bacteriologische wapens).

¹⁰⁸ Zie in dit verband : « Conférences pour le développement du droit humanitaire. Les thèmes principaux », *Rev. int. Croix-Rouge* (1971), p. 149; « Conférences d'experts de la Croix-Rouge (La Haye, 1-6 mars 1971), *Rev. int. Croix-Rouge* (1971), p. 216; « Conférence d'experts gouvernementaux » (24 mai - 12 juin 1971), *Rev. int. Croix-Rouge* (1971), p. 347 en p. 403.

Tribunaal en het begrip genocide, een eerste maal vermeld in de akte van beschuldiging tijdens dit proces, vinden wij terug in resolutie 96 (1) van 11 december 1946 van de U.N.O., waarin gezegd wordt dat genocide een internationaal misdrijf is.

In de bepaling van het Charter werden enerzijds onmenselijke handelingen en anderzijds vervolging van de burgerbevolking op politieke, raciale of religieuze gronden strafbaar gesteld. Met deze incriminaties wou men eerst en vooral een aantal misdaden jegens de burgerbevolking treffen die door hun omvang en aard buiten het kader van het oorlogsrecht *stricto sensu* vielen ¹⁰⁹. Verder ging het om misdrijven die hun juridische fundering vinden in de verontwaardiging van het universeel rechtsbewustzijn, en die de grondslagen van de internationale maatschappij zelf bedreigen ¹¹⁰. Men wou vooral de misdrijven gepleegd door de Nazi's tegen de Duitse bevolking zelf en tegen statenloze personen bereiken, waarvoor de nationale rechtbanken van de overwinnaars geen bevoegdheid bezaten. De repressie van de misdrijven tegen de mensheid was de eerste internationale juridische interventie tegenover de uitoefening van de nationale soevereiniteit van een Staat jegens zijn onderdanen. Bovendien ging het ook om een aantal misdrijven die vóór Wereldoorlog II niet gekend waren in vele nationale strafwetten. Het verbaast dus niet dat er inderdaad wel wat juridische bezwaren naar voor kwamen tegen deze categorie misdrijven, ondanks het feit dat het Nuremberg Charter vermeldde dat ze slechts konden vervolgd worden indien zij in verband stonden met de andere misdrijven die onder de bevoegdheid vielen van het Tribunaal en ondanks het feit dat het Tribunaal er zeer voorzichtig tegenover stond en de misdrijven gepleegd vóór Wereldoorlog II niet in aanmerking nam ¹¹¹.

b) Het misdrijf tegen de mensheid heeft sinds de processen van de oorlogsmisdadigers een grote evolutie gekend, samen met het humanitair recht in het algemeen. Het misdrijf is thans niet meer noodzakelijk verbonden met de andere misdrijven die wij besproken hebben. Men vindt vooral hier in de

¹⁰⁹ SCHWARZENBERGER, G., *supra* noot 93 op p. 498.

Art. 6 (c) van het Nuremberg Charter : « crimes against humanity, namely murder, extermination, enslavement, deportation and other inhuman acts, committed against any civilian population, before or during the war or persecution on political, racial or religious grounds in execution of or in connection with any crime within the jurisdiction of the Tribunal, whether or not in violation of the domestic law where perpetrated ».

¹¹⁰ WOETZEL, R.K., *supra* noot 94 op p. 183.

Ook GLASER, S., « C'est-à-dire qu'ils portent atteinte à une valeur humaine comme telle et, en causant un trouble général, menacent un intérêt vital de toute la communauté internationale des pays civilisés. »

Supra noot 69 op p. 13.

¹¹¹ *Supra* noot 76 op p. 65. Het Tribunaal was van oordeel dat niet voldoende bewezen was dat de misdrijven, gepleegd vóór W.O. II, in verband stonden met de andere misdrijven waarvoor het bevoegd was.

nieuwe teksten de tendens het misdrijf niet meer in verband te brengen met een klassieke oorlogstoestand. Dit is gemakkelijk te begrijpen, omdat het meestal om misdrijven gaat waardoor bepaalde personen de macht in de Staat trachten te grijpen of waardoor totalitaire regimes hun macht bestendigen, en die tegen de eigen burgerbevolking worden begaan. De evolutie van dit misdrijf en de groei van het aantal teksten betreffende de Rechten van de Mens tonen aan dat Nuremberg een zeer belangrijke stap was naar betere erkenning en bescherming van het individu.

Bij de ontwikkeling van het humanitair recht heeft de U.N.O. een belangrijke rol gespeeld. In het Handvest wordt beklemtoond dat één van de doeleinden van de U.N.O. erin bestaat :

« ... internationale samenwerking te verwezenlijken bij het oplossen van internationale vraagstukken van (...) humanitaire aard bij het bevorderen en aanmoedigen van eerbied voor de Rechten van de Mens en voor de grondvrijheden voor allen zonder onderscheid naar ras, geslacht, taal of godsdienst...¹¹². »

In 1948 werd door de Algemene U.N.O.-vergadering de « Universele Declaratie van de Rechten van de Mens » goedgekeurd¹¹³. In 1965 werd de « Internationale Conventie betreffende het wegwerken van alle vormen van raciale discriminatie » eenparig aangenomen en opengesteld voor ratificatie¹¹⁴. In 1966 werden twee belangrijke Verdragen (en een aanvullend Protocol) aangenomen betreffende de economische, sociale, culturele, burgerlijke en politieke rechten van de mens¹¹⁵. Andere conventies dienen nog vermeld te worden¹¹⁶.

Het misdrijf tegen de mensheid, zoals dat bij de processen van de oorlogsmisdadigers werd opgevat, vinden wij terug bij de formulering van de Nuremberg principes door de Internationaal Law Commission. Op dat ogenblik werd de noodzakelijke relatie met de andere misdrijven nog behouden¹¹⁷. Tenslotte

¹¹² Handvest van de Verenigde Naties : Art. 1, par. 3.

¹¹³ Resolutie 217A (III) van 10 december 1948.

¹¹⁴ Resolutie 2106A (XX) van 21 december 1965.

¹¹⁵ Resolutie 2200A (XXI) van 16 december 1966.

¹¹⁶ Bv. *De Aanvullende Conventie betreffende het afschaffen van de slavernij, de slavenhandel en van instellingen en praktijken analoog aan de slavernij*, aangenomen door een Conferentie van gevolmachtigden bijeengekomen bij toepassing van resolutie 608 (XXI) van de ECOSOC van 30 april 1956.

De Conventie betreffende het bestrijden van de mensenhandel en het uitbuiten van andermans prostitutie (Resolutie 317 (IV) van 2 december 1949.)

¹¹⁷ Tekst met commentaar van de Commissie in : *Report of the Commission to the General Assembly, Yearbook of the International Law Commission* (1950), vol. II, 385 p., op. p. 374 e.v.

Doctrines betreffende dit misdrijf : ARONEANU, E., *Le crime contre l'humanité*, Paris, 1961, 322 p.; DAUTRICOURT, J.Y., « La définition du crime contre l'humanité », *Rev. dr. pén. et crim.* (1947-1948), p. 47; GRAVEN, J., « Les crimes contre l'humanité », *R.C.A.D.I.*, vol. I, (1950), p. 427.

werd het misdrijf ook opgenomen in de Draft Code, waar het evenwel op een andere wijze geformuleerd werd : de culturele gronden tot vervolging werden eveneens opgenomen, de nadruk werd gelegd op de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de autoriteiten van de Staat en het misdrijf werd een zelfstandig misdrijf, onafhankelijk van het bestaan van misdrijven tegen de vrede of oorlogsmisdrijven.

c) De evolutie van het misdrijf tegen de mensheid werd reeds ingezet met de goedkeuring van de Genocide Conventie in 1949. Dit misdrijf maakt deel uit van het algemeen concept « misdrijf tegen de mensheid », maar wijkt er van af omdat een subjectief element op de voorgrond treedt : het bijzonder opzet van de dader¹¹⁸. In de Conventie is het misdrijf dus strafbaar, los van de oorlogstoestand en onafhankelijk van het bestaan van andere internationale misdrijven.

De vrees voor de aantasting voor de soevereiniteit van de Staten en de inmenging in interne (politieke) aangelegenheden heeft met zich gebracht dat vooreerst de inhoud van de incriminatie beperkt werd maar heeft vooral tot gevolg dat een effectieve repressie van het misdrijf onmogelijk is.

Zodoende worden politieke en culturele groepen niet door de Conventie beschermd, terwijl de definitie van het misdrijf een definitie *stricto sensu* is, waarbij de Conventie slechts toepasselijk is voor genocide gepleegd op vier soorten groepen door middel van vijf soorten daden. Daardoor komt men tot de onlogische en de juridisch verwerpelijke toestand dat enerzijds onmenselijke daden jegens een individu op politieke en culturele gronden strafbaar zijn, maar dat anderzijds dezelfde daden jegens een bepaalde groep niet weerhouden worden¹¹⁹.

De grootste tekortkoming van de Conventie (wat trouwens geldt voor geheel

¹¹⁸ Resolutie 260 A (III) van 9 december 1948.

Volkenmoord wordt gedefinieerd als één van de volgende handelingen, gepleegd met de bedoeling om, geheel of gedeeltelijk, een nationale, etnologische, godsdienstige of rassengroep uit te roeien, en wel :

- a) het doden van leden van de groep;
- b) het toebrengen van ernstig lichamelijk of geestelijk letsel aan leden van de groep;
- c) het opzettelijk aan de groep opleggen van levensvoorwaarden bedoeld om de lichamelijke vernietiging van de gehele groep of een gedeelte ervan te veroorzaken;
- d) het opleggen van maatregelen, bedoeld om geboorten binnen de groep te voorkomen;
- e) het gewelddadig overbrengen van kinderen van de groep naar een andere groep.

De Conventie werd geratificeerd door België op 26 juni 1951, *Belgisch Staatsblad*, 11 januari 1952.

¹¹⁹ GLASER, S., *supra* noot 85 op p. 109-110.

Voor een grondige ontleding van de Conventie, zie : DROST, P.N., *The Crime of State. Penal Protection for Fundamental Freedoms of Persons and Peoples*, vol. II : *Genocide*, Leyden, 1959, 225 p.

het huidige systeem van repressie van internationale misdrijven) betreft de territoriale strafbaarmaking van het misdrijf. Volgens artikel 6 van de Conventie worden immers de misdrijven beoordeeld door de bevoegde rechtbank van de Staat, *op wiens grondgebied het misdrijf is gepleegd*¹²⁰. Op het ogenblik bestaat voor de repressie van genocide geen internationale strafrechtelijke bevoegdheid en ook geen universele bevoegdheid van de nationaal rechter. Zodoende staat men praktisch machteloos indien genocide, zoals dat meestal zal gebeuren, gepleegd wordt door een Staat jegens bepaalde groepen van zijn onderhorigen en anderzijds kan een misdadiger, die naar zijn land vlucht, meestal niet meer door een andere rechtbank veroordeeld worden omdat hij als nationaal onderdaan niet zal uitgeleverd worden.

Weliswaar bepaalt artikel 7 (al. 1) dat de ondertekenaars genocide niet zullen opvatten als een politiek misdrijf, maar al. 2 voegt daaraan toe dat de Staten slechts uitlevering moeten toestaan overeenkomstig hun wetten en verdragen.

In verschillende conflicten, die onze samenleving op het ogenblik kenmerken, stelt zich ook het probleem van de *indirecte genocide*. Dit was het geval bij de strijd rond de Biafraanse secessie, waar de Nigerianen de toevoer van geneesmiddelen en voedsel onmogelijk maakten ofwel dergelijke eisen stelden dat zij voor een internationale organisatie, zoals het Rode Kruis, welke neutraal moet blijven in het conflict, onaanvaardbaar waren. Anderzijds heeft de Biafraanse overheid de ellende van de Ibo's uitgebuit om militaire en politieke voordelen te bekomen en heeft zij aan internationale hulporganisaties verbod opgelegd om kinderen uit de gevechtszones weg te halen.

In dergelijke gevallen moet ook gewezen worden op de grote verantwoordelijkheid van de U.N.O. Het Rode Kruis is immers niet bij machte het verhinderen van humanitaire hulpverlening ongedaan te maken. Die taak komt toe aan de Verenigde Naties. Dat deze wereldorganisatie er niet in slaagt de steeds weerkerende volkerenmoord in deze wereld (Vietnam, Oost-Pakistan, Zuid-Amerika) op efficiënte wijze tegen te gaan moet tot haar grootste en meest tragische mislukking gerekend worden.

Dit alles bevestigt dat de belangrijke evolutie van het misdrijf tegen de mensheid ten spijt ook deze misdrijven slechts effectief kunnen vervolgd worden indien een internationaal strafhof de mogelijkheid heeft er kennis van te nemen en indien een internationaal instituut zoals de U.N.O. de uitvoering van haar arresten kan waarborgen.

¹²⁰ Nochtans wordt in het artikel de bestraffing door een internationaal strafhof niet uitgesloten, indien de ondertekenaars de rechtsmacht van dat Hof zouden aanvaard hebben.

BESLUIT

De balans opmaken van het internationaal strafrecht, 25 jaar na de processen te Nuremberg en te Tokyo, levert moeilijkheden op, omdat het in hoofdzaak een gewoonterecht is, dat onmogelijk nauwkeurig vast te leggen is. Enerzijds is dit te wijten aan de snelle evolutie van het internationaal strafrecht, maar anderzijds vloeit dit ook voort uit het feit dat het recht tot nu toe slechts zelden kon toegepast worden.

Er bestaan nochtans algemene strafrechtelijke principes en incriminaties, die o.i. tot het positief geldend recht moeten gerekend worden en die wij hoger aangeduid hebben. Wat de incriminaties betreft, is er op het ogenblik een tendens waar te nemen tot samensmelting van de oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de mensheid tot een categorie misdrijven tegen de elementaire humanitaire principes in iedere vorm van gewapend conflict. De klassieke oorlogen tussen Staten komen thans immers minder voor in verhouding tot de burgeroorlogen, vrijheids- of dekolonisatieoorlogen, secessieoorlogen, enz. In dit verband dienen nog een hele reeks hervormingen en aanvullingen aan bestaande teksten uitgewerkt die vooral tot doel hebben degenen die instaan voor de hulpverlening en de burgerbevolking beter te beschermen. Alhoewel dus nog niet voldoende teksten bestaan of aangepast zijn aan de hedendaagse situatie, biedt het internationaal strafrecht o.i., qua inhoud, toch reeds voldoende mogelijkheden tot repressie van internationale inbreuken.

De grote tekortkoming ligt op een ander vlak, nl. de opsporing, vervolging en bestraffing van de misdadigers. Het internationaal strafrecht staat boven de Staten, maar er ontbreekt op het ogenblik een rechtsmacht die een objectieve universele repressie in « vreedstijd » kan waarborgen.

Het postulaat van het *klassieke volkenrecht*, nl. de *soevereiniteitsregel*, is onaangetast gebleven. Dautricourt spreekt in dit verband van « un droit sans éthique, un droit sans pouvoir, un droit sans recherche du bien commun, un droit vassal de la politique »¹²¹. Het is immers meer wegens politieke, dan juridische redenen, dat de toepassing van het internationaal strafrecht verhinderd wordt. De machteloosheid van de U.N.O., ondanks het positieve werk dat in advizerende commissies verricht wordt, illustreert dit ten overvloede.

Daarom moet o.i. de *autonomie* van het internationaal strafrecht t.o.v. het klassieke volkenrecht beklemtoond worden. Het internationaal strafrecht zoals gezegd, is gefundeerd op het universeel rechtsbewustzijn, en zijn bestaan en gelding kunnen bekrachtigd worden door de Staten of door overeenkomsten tussen Staten, maar zijn er niet door geconditioneerd.

¹²¹ DAUTRICOURT, J.Y., « La recherche fondamentale de la paix », Extrait de la revue *Etudes internationales de psychosociologie criminelle*, n° 18/19, 1970, 16 p.

De juristen moeten zoeken naar een theorie van de Vrede en ijveren voor de ontplooiing van het universeel rechtsbewustzijn door middel van het ongenadig publiek maken van de aanslagen op de elementaire humanitaire principes, die thans overal ter wereld geschieden. Men moet hopen dat zodoende de opvatting en de uitbouw zal mogelijk zijn van instituten die representatief zijn voor de wereldgemeenschap, welke in staat zullen zijn de universele strafwet uit te vaardigen en te doen respecteren.

Dit is o.i. één van de belangrijkste taken die voor de U.N.O. weggelegd is, waardoor dat organisme dan zijn werkelijk *universele* betekenis zal krijgen.

September 1971.